

забезпечуватися таким чином, щоб підтримувалися однакові й реальні можливості, з одного боку, для розвитку економіки, а з другого – для збереження в чистоті навколишнього природного середовища, його відтворювального, відновлювального та асиміляційного потенціалів як для нинішнього, так і для майбутніх поколінь [2].

Таким чином, екологічна проблема – це дійсно життєво важлива проблема в прямому й переносному розумінні. Адже йдеться при цьому про нормальні умови життя та про здоров'я людини. Саме тому необхідно вживати рішучих і невідкладних заходів з ефективного розв'язання екологічних проблем, з радикального оздоровлення навколишнього середовища як на загальнодержавному, так і на регіональному та локальному рівнях.

Література

1. Трегобчук В.М., Гуцуляк Г.Д., Гуцуляк Т.Г. та ін. Стан навколишнього середовища і його вплив на трудові ресурси Закарпатської області/ За ред. Г.Д. Гуцуляка. – Чернівці: Прут, 2002. – 164 с.

2. Трегобчук В.М., Гуцуляк Г.Д., Гуцуляк Ю.Г. та ін. Стан навколишнього середовища і його вплив на трудові ресурси Чернівецької області/ За ред. Г.Д. Гуцуляка. – Чернівці: Прут, 1998. – 152 с.

УДК 504

*Член-кор. АПН України П.В. ЛОСЮК¹, канд. пед. наук,
заслужений вчитель України*

ЛІС І ПРОБЛЕМИ МАЛИХ РІЧОК

Розкриваються проблеми малих річок у Гуцульському регіоні і як вони взаємопов'язані з лісом. Показано практичні шляхи їх вирішення, зокрема спільною роботою школи і сільської громади в покращенні стану довкілля.

Ключові слова: ліс, малі річки, екологія, Гуцульщина.

*Corresponding member of Academy of Pedagogical Science
of Ukraine P.V. LOSYUK – Honoured Teacher of Ukraine*

The Forest and Problems of Small Rivers

Problems of small rivers are uncovered in Hutsul region and how they are conjugated with the forest. Practical ways of their clinching are shown, in particular, by team work of school and village community in improvement of the condition of environmental health.

Keywords: forest, small rivers, ecology, Hutsul'shchyna.

В останнє десятиріччя ми були свідками катастрофічних повеней, зсувів та інших стихійних явищ. Наукою і практикою доведено, що вони є наслідками варварської вирубки лісів, яка досягла критичних меж, хоча ті, хто причетний до нищення лісу, заперечують це.

Мешканці Карпат є свідками того, що лісозаготівельником стає будь-хто, не очищаючи лісосіки, не проводячи лісонасадження. Такої безгосподарності, окрім перших повоєнних років, Карпати не знали ніколи. Здійснення

¹ Науково-дослідна лабораторія "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство": с. Яворів, Косівський р-он, Івано-Франківська область, Україна, 78644, тел. (03478) 6-97-72, 6-97-54

лісокористування на засадах еколого-природоохоронних технологій залишається поки що мрією.

Як бачимо, природа не терпить бездумного втручання. Внаслідок вирубування лісів значно понизилась вологозбиральна функція рослинності, а тому почастишали повені і селі з катастрофічними наслідками (тільки у 1998-2001 роках вони сталися у Верховинському і Рахівському районах). А якщо тривалий час немає дощів, пересихають джерела і потічки, які живлять малі річки, рівень води в яких різко знижується. Це теж має негативні наслідки.

Тому в Карпатському регіоні назріла загроза і для води – основи життя. Ніхто не стане заперечувати, що питна вода – це харчовий продукт номер один. На думку вчених, від біологічного і хімічного стану води залежить внутріутробний розвиток дитини. Отже, від води залежить майбутнє нації, а в широкому розумінні – планети Земля. У ХХІ столітті вода стала найбільш дефіцитним ресурсом. Тому не випадково Організація Об'єднаних Націй проголосила 2003 рік Міжнародним роком прісної води.

Мешканцям Гуцульщини необхідно позбутися самообману, наче вони проживають у благодатних умовах порівняно з мешканцями усієї України. Тим часом горяни легковажно поводяться із засобами побутової хімії, будь-де скидають посуд від лаків і фарб, переважно на береги потічків і річок. Туди ж виливаються й стічні води від прання, миття і фарбування вовни тощо. Рідко знайдуться господарі, які влаштували біля своєї садиби погрібну яму для відходів і яму-відстійник, де б виливали шкідливу рідину.

Як бачимо, і в Карпатах, зокрема на Гуцульщині, колись кришталево чиста вода природних джерел внаслідок забруднення стає загрозою здоров'ю людей. Тому ця проблема є найбільш актуальною і пріоритетною, бо вода карпатських річок – величезне національне багатство України.

Так, наприклад, в місті Косові його мешканці і туристи (в Косові є кілька турбаз, санаторій "Косів") не можуть мати екологічно чистої води в річці Рибниці, якщо в її басейні, тобто в селах Яворові, Снідавці, Річці, Соколівці, Бабині і Городі забруднюватимуть природні джерела, потічки і потоки, саму річку Рибницю.

Тому першочерговим завданням сільських громад, сільських рад і навчальних закладів – зберегти екологічно чистими природні джерела, тобто витoki струмків (потічків), потоків (притоки річок) і річки, які ще можливо врятувати. Просвітницька робота припадає на школи і громадські організації.

Так, Яворівська ЗОШ I-III ступенів, що на Косівщині, та місцевий осередок товариства "Гуцульщина" взялися врятувати від забруднення природні джерела, тобто витoki найменших і більших приток річки Рибниці. Акція "Врятуймо природні джерела і потічки" передбачає проведення широкомасштабних практичних робіт із виявлення та впорядкування природних джерел, залучення до виконання цих робіт місцевих мешканців – самих забруднювачів. Поряд із цим здійснюються широкі інформаційні заходи та просвітницька робота з метою виховання екологічної культури.

Передбачається, що в результаті проведеної роботи покращиться загальний стан довкілля, а річку Рибницю живитимуть екологічно чисті води.

Акція є складовою частиною Програми місцевих екологічних дій на Косівщині. Фінансування цієї програми здійснює ІСАР "Єднання", а вжиття певних заходів – органи місцевого самоврядування, підприємці і промисловці.

Акція здійснюється членами Яворівського осередку "Гуцульщина" (27 осіб), учнівським загonom "Екологічна варта" (18 осіб), "Зеленими патрулями" (15 осіб) та шкільним лісництвом (36 осіб), депутатами Яворівської сільської ради (15 осіб), працівниками Яворівського лісництва (12 осіб) та іншими активістами. Всього залучається близько 130 осіб.

Виконання завдань акції проводиться в два етапи. На першому етапі на кожному з 28 кутків (присілків) села Яворова 4-5 осіб проводять моніторинг, тобто обстежують всі природні джерела і потічки, проводять їх опис (коротку екологічну характеристику): місце знаходження (назва урочища або поблизу чийої садиби), схематична зарисовка. Вказується, в якому стані знаходиться джерело, потічок (чи користуються його водою, чи питна вода, чи є дерев'яний жолоб-чуркало, дерев'яне корито, чи висихає джерело, потічок). Також вказується приблизна довжина потічка від витoku до потоку чи річки, куди він впадає, чи скидають на його береги сміття та різні відходи, чи стікає в нього забруднена вода (від прання, миття вовни тощо). Складається список господарств, які влаштували погрібну яму і яму-відстійник. Ретельно описується, що потрібно зробити для того, щоб не забруднювалось джерело (потічок) і для очищення та впорядкування його.

На другому етапі на основі даних моніторингу стану природних джерел і потічків складається конкретний робочий план дій і вибираються оптимальні методи виконання акції.

Методи виконання акції такі:

- вирішується, скільки залучається осіб (добровольці-активісти і мешканці присілку для облаштування природних джерел відповідно до гуцульських традицій (дерев'яний жолоб-чуркало, дерев'яне корито, лавочка для відпочинку), для очищення берегів потічків, а також для влаштування перепадів і укріплення берегів, щоб запобігти непоправним змінам ландшафтів;
- вибираються місця для погрібних ям і ям-відстійників для тих господарств, де їх немає;
- уточнюється кошторис на виконання робіт: витратні матеріали, транспорт, оплата за виконання робіт, джерела фінансування (вклад мешканців кожного присілка, підприємців, ІСАР "Єдність").

Передбачаються такі конкретні результати виконання завдань акції:

1. Вода природних джерел і потічків стане екологічно чистою, що позитивно впливатиме на здоров'я людей, в широкому плані – створення екологічно сприятливих умов для проживання, відпочинку та оздоровлення як місцевих жителів, так і приїжджих. А це дуже важливо, щоб Гуцульщина стала більш привабливою для туристів, оскільки туризм – життєво необхідна галузь для економіки краю.

2. До виконання проекту на 28 присілках села залучається близько 400 осіб, більшість з яких забруднюють довкілля. Це ефективний засіб екологічного виховання населення.

3. Одночасно з практичною роботою проводиться широка інформаційна і просвітницька робота. Започатковується система екологічного виховання населення села, яка здійснюється в такій послідовності: дається певний обсяг екологічних знань, що є передумовою формування екологічного світогляду і екологічної свідомості, а все це разом забезпечує виховання екологічної культури. Але найважливішою є індивідуальна робота з мешканцями села, щоб зламати стереотип про вседозволеність, про безвідповідальність людини перед природою. Мета і завдання акції, а також шляхи і засоби її реалізації обговорюються на зборах громади кожного присілка і на сході сільської громади Яворова.

Випускається інформаційний бюлетень "За екологічно чисте довкілля", який одержує кожна сім'я, друкуються статті в газетах. Керівник акції П. Лосюк виступив з доповіддю на науково-практичній конференції "Ріки і гірське життя" у м. Вижниці 29 серпня 2003 року. 8-10 жовтня 2003 року на базі НІШ "Вижницький" і "Гуцульщина" та Біосферного заповідника (м. Рахів) і Яворівської ЗОШ I-III ступенів буде проведена науково-практична конференція на тему: "Спільна діяльність школи, сім'ї та громадськості у вихованні екологічної культури дітей та молоді".

4. Протягом усього періоду виконання проекту здійснюється тісна співпраця з громадськими організаціями, церковною громадою, органом місцевого самоврядування – сільською радою. Співпраця з Гуцульською освітянською радою (ГОР) дає змогу розгорнути проведення акції "Врятуймо природні джерела, потічки і річки" на увесь басейн річки Рибниці (у селах Снідавці, Річці, Соколівці, Бабині і Городі), у селах басейну річок Лючка, Пістинька, Роженка Косівського району, а також у Верховинському районі (басейн річки Чорний і Білий Черемош), у селах, що належать Яремчанській міськраді, і Надвірнянському районі (басейн ріки Прут), на Буковинській Гуцульщині (басейни річок Виженка і Путилівка), на закарпатській Гуцульщині (басейн річок Чорна і Біла Тиса).

5. У процесі виконання акції проводиться широка еколого-краєзнавча робота, зокрема з виявлення природних пам'яток з тим, щоб оголосити їх заповідними (водоспади, цілющі джерела тощо). Всі заходи тісно пов'язані із збереженням флори і фауни, сприяють дбайливому господарюванню в лісах.

У перспективі рух за чистоту природних джерел, потічків і річок необхідно поширити на весь гуцульський регіон (Верховинський, Косівський і Надвірнянський райони та місто Яремче Івано-Франківської, Вижницький і Путильський райони Чернівецької та Рахівський район Закарпатської областей).

Одночасно з масовими і конкретними заходами щодо врятування малих річок проводиться науково-дослідницька робота екологічного спрямування, яка виявляє готовність учнів до самостійної пізнавальної діяльності і сприяє розвитку нахилів та здібностей. Під час такої роботи відбувається не тільки засвоєння знань, але й здобування їх – учні роблять свої невеликі наукові відкриття.

Оволодіваючи експериментальними методами, набувають вмінь методологічного характеру, зокрема планувати експеримент, виділяти початкову,

проміжну і кінцеву мету, спостерігати, аналізувати, порівнювати та узагальнювати, логічно мислити, працювати з приладами та використовувати здобуті знання на практиці.

Науково-дослідницька робота проводиться в три етапи. Перший – підготовчий. Під час цього етапу формуються групи учнів за інтересами, а також враховується їх рівень підготовки. Другий – експериментальний. На цьому етапі учні проводять дослідження у лісі і на річках. Під час роботи особлива увага приділяється формуванню в школярів відповідальності за якість досліджень, об'єктивність і достовірність результатів. Проводиться первинна обробка результатів дослідження. Третій етап – узагальнюючий. Під час цього етапу проводиться обробка результатів і оформлення звітів. На їх підставі робляться висновки і розробляються рекомендації щодо покращення екологічного стану в лісах і в певних водних об'єктах.

Ось приклад проведеної науково-дослідницької роботи учнів Яворівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Косівського району Івано-Франківської області під керівництвом кандидата біологічних наук, заступника директора інституту землеробства і тваринництва західного регіону (Львів) Василя Гуменюка.

Юними дослідниками були члени шкільного лісництва. Досліджувались ті ділянки лісу, де мали місце так звані самовільні вирубування хвойних дерев, тобто стовбури дерев забрані, а гілки залишені і перегнивають на місці. Господар, рубуючи смереку, відклеймовану працівником лісництва, становить сучки з хвоєю в щільну купу. Там створюються анаеробні умови, мікроорганізми викликають ферментативне перетворення залишків у поживний для рослинності перегній. У випадку залишення сучків і хвої розкиданими лігніни деревини руйнуються в аеробних умовах і при цьому утворюються значна кількість токсичних фенолів. Вони змиваються дощовими водами у річки, отруюючи воду, і в результаті чого там гинуть мальки риб.

Учні дослідили, що в малих гірських потічках і річках зникли не лише форель і раки, яких нещадно виловлюють, але й слижі та прісноводні бички, яких не споживають. Також встановили, що феноли, всмоктавшись в ґрунт, руйнують грибницю і там, де ведеться безгосподарська лісозаготівля, гриби зникають на багато років, змінюється характер рослинності, не говорячи вже про сприятливі умови для розвитку різноманітних хвороб дерев.

Підсумовуючи розгляд взаємопов'язаних проблем лісу і малих річок, бачимо, що вони вимагають нагального вирішення в даний час і в майбутньому. Адже природа наших гір – це найцінніше багатство, основа рекреаційної, оздоровчої та туристичної індустрії, яка є чи не єдиною галуззю, що спроможна забезпечити гідні умови матеріального життя горян. Карпати повинні стати не тільки всеукраїнською оздоровницею, але й європейською.

